

खेळ मांडियेला

सौ. कल्याणी मयूर कटके

कबड्डी खेळाडू

Kalyanimayur4477@gmail.com

भक्ती आणि भक्त म्हणजे नेमक तरी काय ? भक्ती फक्त देवावरच असू शकते का ? एक खेळाडू आपल्या खेळाडूला आपण खेळाचा भक्त म्हणू शकतो का ? असे प्रश्न जेव्हा मनात आले आणि त्याची उत्तरे शोधण्यासाठी अभंगांचा आधार घेतला तेव्हा उत्तर मिळाले हो. ज्याप्रमाणे संतानी आपले जीवन एक भक्त म्हणून विठ्ठलाला समर्पित केले तसेच काही अंशतः खेळाडू किंवा शारिरीक शिक्षण शिक्षक किंवा एखाद्या व्यायामप्रेमीने आपले आयुष्य त्या खेळासाठी किंवा व्यायामासाठी व्यतीत केलेले असते. म्हणून माझ्या दृष्टीने एखादा देवाचा भक्त आणि एखाद्या खेळाचा खेळाडू यांची तुलना करायची झाल्यास जरी भक्तीचे माध्यम वेगळे असले तरी त्यांच्या भक्तीचे स्वरूप तेच असेल. आध्यात्मिक भक्ती आणि खेळाडूची भक्ती यांच्यातील साम्य दाखवण्याचा प्रयत्न प्रस्तुत लेखातून करण्यात आला आहे त्यासाठी तुकोबांचे निवडक अभंग वापरण्यात आलेले आहे.

१. भेटी लागी जीवा लागली सी आस ।

तुकाराम महाराजांना विठ्ठलाला भेटण्याची ज्याप्रमाणे आस लागली होती तशीच आस तितकीच ओढ कोरोनाच्या काळात खेळाडूंना मैदानावर जाऊन सराव करण्याची लागली आहे. ज्याप्रमाणे चातक पक्षी पावसाची वाट बघतो. तशी वाट आज

खेळाडू पाहत आहे. असे म्हणले तर चुकीचे ठरणार नाही.

२. चुकलिया माते बाळरुहुरु पाहे। जीवनावेगळी मासोळी तैसा तुका तळमळी।।

जेव्हा एखादे मूल आपल्या आईपासून हरवते किंवा दूर जाते तेव्हा त्याला सतत असे वाटत राहते की आपण आपल्या आईला कधी भेटू त्याच्या मनाला ती हुरहूर लागलेली आसते. पाणी हे माश्याचे जीवन आणि जेव्हा त्याला पाण्यातून बाहेर काढले जाते तेव्हा जसा तो तळमळत असतो.

एखाद्या खेळाडूच्या दृष्टीने या अभंगाचा विचार करायचा झाला तर जेव्हापासून कोरोनाचे संकट आले आहेत. तेव्हापासून शाळा आणि मैदाने बंद झाली. पर्यायाने व्यायाम, खेळांचे सराव बंद झाले, मैदाने सुनी झाली. घरात राहून जरी ऑनलाईन व्यायामाचे तास सुरु असले तरी त्याचे खुल्या मैदानाची सर त्याला येणार आहे का ? त्यामुळे पुन्हा मैदानावर जाऊन व्यायाम, सराव, खेळांच्या स्पर्धा परत कधी सुरु होणार अशी हुरहूर प्रत्येक खेळाडू आणि व्यायामप्रेमींना लागलेली दिसते. म्हणूनच जसे तुकोबा विठ्ठलापासून दूर गेल्यानंतर तळमळत असतात तशीच भावना आज खेळाडू आणि व्यायामप्रेमींची दिसून येते.

३. तुकोबा म्हणतात

आम्हा घरी धन शब्दांचीच रत्ने।
शब्दांचीच शस्त्रे यज्ञे करू।।
शब्दची आमुच्या जीवांचे जीवन।
शब्दे वाटू धन जनलोका।।
तुका म्हणे पहा शब्दचि हा देव।
शब्देचि गौरव पूजा करू।।

या अभंगात मांडल्याप्रमाणे तुकोबांसाठी शब्द हे रत्ने व शस्त्रांसमान आहे. तेच त्यांचे धन आणि जीवन आहे. शब्द त्यांच्यासाठी देव आहे आणि म्हणूनच ते शब्दांचा गौरव करतात. असेच एक खेळाडू म्हणून सुदृढता, व्यायाम हीच आमची शस्त्रे आणि रत्ने आहेत. आरोग्य हे खेळाडूचे धन असते. आणि मैदान हा त्याचा देव म्हणून धनरूपी आरोग्य व सुदृढता लोकांमध्ये वाटून त्यांचे आरोग्य चांगले करून मैदानरूपी देवाची आम्ही पूजा करू असे वाटते. म्हणून म्हणावे वाटते

आम्हा घरी धन सुदृढतेची रत्ने।
व्यायामाची शस्त्रे यज्ञे करू।।
खेळ आमुच्या जिवांचे जीवन।
आरोग्यरूपी धन वाटू जनलोका।।
तुका म्हणे पहा मैदान हा देव।
सुदृढतेचा गौरव पूजा करू।।

४. कन्या सासुराशी जाये मागे परतुनी पाहे।

तैसे झाले माझ्या जीवा कधी भेटसी केशवा।।

या अभंगात देवापासून दूर गेल्यानंतरच्या भावना तुकोबांनी मांडल्या आहेत. पण त्या मूळ रचनेत बदल करून शारीरिक शिक्षणाचा तास संपल्यानंतर विद्यार्थ्यांच्या मनात असलेल्या भावना मांडल्या आहेत.

मुले तास संपुनी वर्गाकडे जाये।

मागे परतुनी मैदानाकडे पाहे ।।

बैचेन वाटे माझ्या जीवा
पुन्हा कधी भेटसी खेळावया आम्हा मैदाना।।

५. आता तरी पुढे हाची उपदेश।

नका करू नाश आयुष्याचा।।

सकळांच्या पायां माझे दंडवत।

आपुलालें चित्त शुद्ध करा।।

या अभंगात तुकोबा सर्वांना उपदेश करताना म्हणतात की वार्ड मार्गावर चालून आयुष्याचा नाश करण्यापेक्षा आपले चित्त परमेश्वरच्या भक्तीने शुद्ध करा. पण जेव्हा आजच्या पिढीतला मुलांना उपदेश करण्याची वेळ आली तर नक्कीच असे म्हणावे लागेल.

आताच्या या पिढीला हाची उपदेश।

करोनी व्यसन नका करू आयुष्याचा नाश।।

व्यायामाला घालू दररोज दंडवत।

जंकफूड दूर सारुनी घ्याहो आहार सकस।।

६. जेथे जातो तेथे तू माझा संगती।

चालविसी हाती धरोनिया।

चाले वाट आम्ही तुझाची आधार।

चालविसी भार सवे माझा।।

तुकोबांनी आध्यात्मिक जीवनाचा दृष्टांत देत असताना विठ्ठलाला उद्देशून म्हणले आहे की जिथे जिथे मी जातो तिथे तू माझा सोबती आहे. माझा हात धरून तू मला चालवत आहे, सुखाच्या व दुःखाच्या वाटेवर चालत आसताना तुझा आधार मला आहे. पण याच अभंगाचा विचार जर आपल्याला शरीराशी जोडायचा ठरवला तर त्याविषयी असे म्हणता येईल की, आपले शरीर एकप्रकारे आपले दैवतच आहे

कारण जो पर्यंत आपण जीवन जगणार तोपर्यंत ते आपली साथ देणार आहे. जिथे जिथे आपण जाणार तिथे ते येणारच आहे त्याचाच आपलाला आधार आहे म्हणूनच आपण हे शरीर निरोगी, सुदृढ ठेवणे गरजेचे आहे. कारण विडुलाप्रमाणे आपले शरीर हाच आपला खरा सोबती आहे.

७. रात्रंदिन आम्हा युद्धाचा प्रसंग। अंतर्बाह्य जग आणि मन।।

या अभंगाचा विचार करताना खेळाडू म्हणून संदर्भ लावला तर सामन्याच्या आधी असणारी एखाद्या खेळाडूची स्थिती ही रात्रंदिन आम्हा युद्धाचा प्रसंग अशीच असते कारण त्याचा समोरच्या पेक्षा स्वतःची संघर्ष चालू झालेला असतो.

८. ओण्या झाल्या दिशा। मज वाटे भिंगुळवाणे।।

एखाद्या महत्वाच्या सामन्यात जेव्हा पराभव होतो तेव्हा आपल्या भावना देखील अभंगात वर्णन केल्याप्रमाणे होतात. आपल्याला दिशा दिसत नाही, काही रक्षणाकरता सगळे मार्ग बंद झाले का? असे वाटायला लागते. विचार करण्याची क्षमता कमी होते. तुकारामांच्या अभंगातील त्यांच्या आध्यात्मिक दृष्टीने व्यक्त केलेल्या भावना या खेळाडूंच्या पराभवानंतरच्या मनात येणाऱ्या विचारांशी साम्य असल्यासारखे वाटते.

९. सुख पाहता जवापाडे। दुःख पर्वताएवढे।।

जेव्हा यश मिळवण्यासाठी कष्ट करण्याची वेळ येते तेव्हा ते कष्ट पर्वताएवढे असतात. पण त्या पर्वताएवढ्या कष्टानंतर मिळणारे यश हे काही क्षणापुरते मर्यादित असते आणि पुन्हा कष्टाला सुरुवात होते. म्हणून तुकाराम महाराजांच्या अभंगाची रचना मला खेळाडूंचे कष्ट हे पर्वतेवढे आणि

यश हे जवसाच्या दाण्याएवढेच पण महत्वाचे असते,असे वाटते.

१०. आनंदाचे डोही आनंदाचे तरंग

एखादा सामना जिंकल्यानंतर जो आनंद मिळतो तो गगनात न मावणारा असतो. कारण केलेल्या कष्टाचे फळ मिळालेले असते म्हणूनच सर्वत्र आनंदाचे तरंग पसरतात आणि आनंदाचे डोही आनंद तरंग हा अभंग सामना जिंकलेल्याच्या प्रसंगाशी साजेशा वाटतो.

११. खेळ मांडियेला वाळवंटी घाई नाचती वैष्णव भाई रे।

क्रोध अभिमान गेला पावटणी।
एका एका लागतील पायी रे।।

या अभंगाची तुलना खेळाशी / खेळाच्या सामन्याशी करायची झाली तर जेव्हा आपण समूहात एकत्र येऊन एक संघ म्हणून खेळतो तेव्हा तो सामना जिंकण्यासाठी आपापल्यातले वाद, क्रोध विसरून एक संघ म्हणून खेळत असतात.

१२. झेला रे झेला। वरचे वर झेला। हातीचे गमावी। तो पाठी साहे टोला।।

या अभंगातून आपल्याला एखाद्या खेळाडूने प्रत्येक क्षणाला जागरूक राहणे गरजेचे आहे असे समजते. सामन्यामध्ये पुढच्या क्षणी समोरचा काय डाव टाकेल याचा अंदाज घेणे गरजेचे असते. आलेली संधी साधली तरच आपला विजय नाहीतर पराभव. हेच काहीसे सांगण्याचा प्रयत्न केलेला दिसतो.

१३. विष्णुमय जग वैष्णवांचा धम। भेदाभेद अमंगळ।।

आयकाजी तुम्ही भक्त भागवत।
कराल ते हित सत्य करा।।

पंढरीचीवारी ज्यात सर्व पंथाचे, जातीचे, धर्माचे लोक एकत्र येतात. आपल्या भक्तीचा आनंद घेतात. ज्याप्रमाणे स्पर्धा आयोजनाच्या ठिकाणी अर्थात क्रीडा पंढरीत अनेक राज्यातून, प्रांतातून, वेगवेगळ्या जातीचे, धर्माचे खेळाडू जमतात. आणि आपली भाषा, राज्य, प्रांत विसरून फक्त आपल्या खेळाप्रती आपली भक्ती दाखवत असतात. म्हणून मला वारकरी आणि खेळाडू यांच्या भक्तीत साम्य वाटते आणि म्हणवेसे वाटते.

क्रीडामय जग खेळाडूंचा धर्म।
जात, पात धर्म मानू अमंगळ।।
आइकाजी तुम्ही खेळ हाच धर्म।
खेळामध्ये सुख ते दडले आहे।

१४. संतकृपा झाली। इमारत फळा आली।।
ज्ञानदेव रचिला पाया। उभारिले देवालय।।
नाम तयाचा किंकर। तेणे केला हा विस्तार।।
जनार्दन एकनाथ। खांब दिला भागवत।।
तुका झालासे कळस। खेळ खेळ सावकाश।।
बहिणी फडकती ध्वज।

निरूपण आले ओजा।।

वेगवेगळ्या संतानी भागवत धर्मात केलेले कार्य वरील अभंगात मांडलेले दिसते. क्रीडा क्षेत्रात देखील असेच खेळाडूरूपी क्रीडासंत ज्यांनी देखील संताप्रमाणे आपले आयुष्य खेळासाठी अर्पण करून आपल्या देशाचा झेंडा संपूर्ण जगभर फडकवला. त्यांच्याप्रतीची कृतज्ञता खालील रचनेद्वारे व्यक्त करू इच्छिते.

संतकृपा झाली। क्रीडांगणे फळा आली।।
ध्यानचंद रचिला पाया। उभारिले देवालय।।
खाशाबा, धनराज तयाचे किंकर।
तेणे केला हा विस्तार।।
सचिन, सायना, सिंधू।
खांब दिला आधारा।।
हिमा झालीसी कळस।
खेळ खेळ रे सर्वत्र।।
मेरी कॉम, अभिनव फडकवती तिरंगा ध्वजा।
नाव गाजाविती जगभरा।।

❖ ❖ ❖

प्रत्येक व्यक्तिला शारीरिक शिक्षण आणि खेळण्याचा मूलभूत अधिकार असतो जो त्याच्या/तिच्या व्यक्तिमत्त्वाच्या पूर्ण विकासासाठी आवश्यक असतो.

युनेस्को